

Content Regulation Model of the Islamic Republic of Iran's Cyberspace

Hossein Hamdieh

PhD Student, Faculty of National Security, Supreme National Defense University, Tehran, Iran
(Corresponding Author)

Email: hamdieh@gmail.com

Mohammadreza Hosseini

Faculty Member, Supreme National Defense University, Tehran, Iran

Email: rezasn88@gmail.com

SeydMorteza Mousavian

Faculty Member, Faculty of Social Sciences, Media and Communication, University of Religions and Denominations, Qom, Iran

Email: thesismousavian@gmail.com

Saeed Mahdioun

National Center for Cyberspace

Email: mahdioun@iran.ir

Abstract

With the advent of the Internet and cyberspace, a revolution in the production and dissemination of content as a product that seeks to exchange messages, influence thought, ideas, and ultimately shape the lifestyle of human beings occurred. Along with the benefits and opportunities that came from reduced costs and ease of access, increased vulnerabilities and cultural threats caused governments to pay attention to regulating content in cyberspace as a tool for new governance in this space.

Various models of regulating content in international and national cyberspace were formed in countries, ranging from libertarian to paternalistic and based on non-theistic worldviews. Due to the distinct and transcendent goals of the Islamic Republic of Iran in its divine approach to sovereignty and governance, the content regulation model in the country's cyberspace is different from conventional models. This applied research, using a qualitative grounded theory method with open, axial, and selective coding of selected documents and twelve expert interviews, has presented a participatory regulatory model centered on divine sovereignty by introducing three causal components, five contextual components, five intervention components, four strategies, and six consequences.

Keywords: Content, Cyberspace, Regulation

الگوی تنظیم مقررات محتوا در فضای سایبر جمهوری اسلامی ایران

حسین حمدیه

دانشجوی دکتری، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

Email: hamdieh@gmail.com

محمدرضا حسینی

عضو هیئت‌علمی دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران

Email: rezasan88@gmail.com

سید مرتضی موسویان

عضو هیئت‌علمی دانشکده علوم اجتماعی، رسانه و ارتباطات، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران

Email: thesismousavian@gmail.com

سعید مهدیون

مرکز ملی فضای مجازی

Email: mahdioun@iran.ir

چکیده

با ظهور اینترنت و فضای سایبر، انقلابی در تولید و انتشار محتوا به‌عنوان محصولی که به‌دنبال تبادل پیام، اثرگذاری بر فکر، اندیشه و نهایتاً شکل‌دهی سبک زندگی آحاد بشر است رخ نمود. در کنار مزایا و فرصت‌هایی که از کاهش هزینه‌ها و سهولت دسترسی حاصل شد، افزایش آسیب‌پذیری‌ها و تهدیدات فرهنگی، موجب توجه دولت‌ها به تنظیم مقررات محتوا در فضای سایبر به‌عنوان ابزاری جهت حکمرانی نوین در این فضا شد. بنابراین الگوهای متنوعی از تنظیم مقررات محتوا در فضای سایبر بین‌الملل و ملی کشورها، مشتمل بر طیفی از آزادی‌خواهانه تا پاترنالیستی و مبتنی بر جهان‌بینی‌های غیر الهی، شکل گرفت. به دلیل اهداف متمایز و متعالی جمهوری اسلامی ایران در رویکرد الهی به حاکمیت و حکمرانی، الگوی تنظیم مقررات محتوا در فضای سایبر کشور متفاوت از الگوهای مرسوم جهانی است. این تحقیق کاربردی، با استفاده از روش کیفی داده‌بنیاد با کدگذاری باز، محوری و انتخابی از مستندات برگزیده و دوازده مصاحبه خبرگی، الگوی تنظیم‌گری مشارکتی بر محور حاکمیت را با معرفی سه مؤلفه علی، پنج مؤلفه زمینه‌ای، پنج مؤلفه مداخله‌گر، چهار راهبرد و پیامدهای شش‌گانه ارائه کرده است

کلیدواژه‌ها: تنظیم مقررات، فضای سایبر، محتوا

مقدمه

محتوای فضای سایبر بر فرهنگ، باورها، روابط افراد با یکدیگر و سبک زندگی کاربران اثر گذاشته و از حیث اخلاقی، اجتماعی و امنیتی پیامدهایی را بر فضای عمومی جوامع تحمیل کرده است. در ادامه با ذکر مواردی از جرائم، تأثیرات جانبی عملکرد شرکت‌های داخلی و تبیین نقش بازیگران غیردولتی خارجی بر اهمیت مدیریت محتوا به‌عنوان یکی از موضوعات حاکمیت سایبری کشور تأکید می‌گردد:

❖ مصادیقی از جرائم مرتبط با محتوای فضای مجازی در قانون جرائم رایانه‌ای مشخص شده که عبارتند از: محتوا علیه عفت و اخلاق عمومی، مقدسات اسلامی، امنیت و آسایش عمومی، مقامات و نهادهای دولتی و محتواهایی که تحریک‌کننده یا ترغیب‌کننده یا دعوت‌کننده به ارتکاب جرم باشند. به‌عنوان مثال شایعه‌پراکنی، تشویش اذهان، تشویق به خشونت و مهندسی افکار توسط سایت‌هایی مانند آمدنیوز، یا انتشار محتوای غیراخلاقی در شبکه‌های اجتماعی مانند اینستاگرام و تلگرام و اقدامات ضد امنیتی و سازمان‌دهی آشوب‌های خیابانی و سایر اعمال مجرمانه‌های که در فضای سایبر کشور علی‌الخصوص در بستر شبکه‌های اجتماعی در اغتشاشات ۱۳۸۸، ۱۳۹۸ و ۱۴۰۱ رخ داد نمونه‌هایی از جرائمی است که طی دهه گذشته کشور با آن‌ها روبه‌رو بوده است.

❖ سکوهای اینترنتی مانند فیلمو و آپارات، همانند سکوهای مشابه خود در خارج از کشور، توانایی تحت فشار قراردادن سیاست‌های دولت در زمینه تحریک نوآوری و توسعه اقتصادی و حفاظت از منافع عمومی را دارا هستند. به‌عنوان مثال بهره‌گیری از قدرت کاربر در جهت فشار بر سیاست‌های حاکمیتی در زمان ممیزی برخی از سرپال‌های خانگی توسط ساترا تجربه شده است.

❖ در بُعد خارجی، اقدام سکوهای جهانی و بین‌المللی و بازیگران غیردولتی به اعمال مقررات خودتنظیمی در زمینه محتوا در درون مرزهای حاکمیتی کشورها و مداخلات یک‌سویه آن‌ها به‌اضافه دسترسی نامحدود به اطلاعات شخصی و

ابرداده‌های کاربران که با عدم پاسخ‌گویی به حاکمیت‌های سیاسی همراه است، نوعی نقض حاکمیت ملی تعبیر می‌شود. به‌عنوان مثال اقدام هماهنگ اینستاگرام، فیسبوک و توئیتر در حذف و تحدید صفحات کاربری با مضمون حمایت از سردار سلیمانی و سپاه پاسداران، با استناد به «قواعد شرکتی» (امامیان، ۱۳۹۹)، حذف نرم‌افزارهای کاربردی داخلی از دستگاه‌های تلفن همراه شهروندان کشور توسط گوگل به استناد حفاظت و امنیت مورد نظر سیستم‌عامل، نمونه‌هایی از مداخلاتی است با حاکمیت ملی در فضای سایبر کشور در تعارض است.

❖ با همگرایی ایجادشده در ارائه خدمات محتوا در بستر فضای سایبر، موضوعات مختلفی در کشور مانند ابهام در محدوده اختیارات دستگاه‌ها در زمینه نظارت بر محتوا، ضعف در قوانین مدیریت شبکه‌های اجتماعی و محتوای کاربر پدید، عدم شفافیت و یا خلأ در قواعد و مقررات کسب‌وکارها و خدمات‌دهندگان مرتبط با محتوا و ضعف در دیپلماسی مرتبط با محتوای فضای سایبر از چالش‌هایی است که تاکنون حل نشده است.

به خاطر چنین چالش‌هایی که همه کشورها با آن مواجه هستند، حکمرانی سکوها مورد توجه ویژه سیاست‌گذاران و محققین قرار گرفته است. آن‌ها مایل‌اند تأثیرات مثبت و منفی سکوها را بر منافع عمومی شناسایی کرده و چگونگی و زمان مناسب مداخله دولت را تعیین نمایند (Nooren et. al, 2018: 265).

بسته به شرایط فرهنگی، سیاسی و قانونی کشورها، الگوهای متنوعی از تنظیم مقررات محتوا به‌عنوان ابزار حکمرانی نوین بر تولید، انتشار و مصرف محتوا معرفی شده است. الگوها کاربرد محلی داشته و طیفی از الگوی آزادی‌خواه و لیبرال تا الگوی اقتدارگرا را شامل می‌شود. «گوش» معتقد است چگونگی عملکرد دولت‌ها و شرکت‌های بزرگ صاحب سکوها دیجیتال، آینده‌گفتمان عمومی در این حوزه را مشخص خواهد نمود (Ghosh, 2021).

در زمینه ارائه الگوی تنظیم مقررات محتوا در فضای سایبر جمهوری اسلامی ایران، تحقیق جامعی صورت پذیرفته و تحقیق حاضر با رویکرد کیفی با در نظر گرفتن آرمان‌ها و ارزش‌های

انقلاب اسلامی و مطالبات مقام معظم رهبری، از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و مصاحبه با خبرگان به دنبال یافتن الگوی تنظیم مقررات محتوا در فضای سایبر جمهوری اسلامی ایران است. اهمیت تحقیق حاضر در آن است که الگوی مطلوب به‌مثابه تصویر کلی، راهنمای سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان بوده و مانع جزیره‌ای یا منفعل عمل کردن خواهد شد. این الگو علاوه بر ترسیم رابطه بازیگران داخلی و خارجی، الگوی اعمال حکمرانی محتوا در فضای سایبر کشور خواهد بود.

فقدان الگوی تنظیم مقررات محتوا در فضای سایبر کشور باعث عدم درک صحیح از زیست‌بوم تنظیم مقررات محتوا در این فضا و ادامه‌دار شدن مجادلات بی‌حاصل بین بخشی، ضعف در حمایت از محتوای داخلی و همچنین آسیب رسیدن به حقوق عامه در اثر کشف نشدن ابعاد و مؤلفه‌های تنظیم مقررات محتوا در فضای سایبر کشور شده است.

۱. مفهوم‌شناسی

تنظیم مقررات (تنظیم‌گری) به معنای عام تنظیم الزام‌آور رفتار اجتماعی است. در این معنا، تنظیم مقررات به تمشیت و ساماندهی کلی زندگی اجتماعی، با اتکا به اقتدار سیاسی، اشاره می‌کند (راسخ و حسینی، ۱۳۹۴: ۲۹). تنظیم‌گری در معنای امروزی خود شامل مجموعه‌ای از مداخلات حاکمیتی توسط نهاد تنظیم‌گر (دولتی یا غیردولتی) با استفاده از ابزار حقوقی، قانونی و اقتصادی با هدف تحقق اهداف اقتصادی یا اجتماعی و تضمین منفعت عمومی است.

محتوا، یک آفرینش ذهنی حاصل از فرایند ذهنی شکل‌گرفته در ذهن خالق محتوا است که به بیان‌ها و قالب‌های مختلف درآمده و با قرارگرفتن در محمل‌هایی از طریق مجرای متناسب با آن به دریافت‌کننده مناسب می‌رسد (خدمت‌گزار و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۲۲۱). قالب‌های متنوع صوت، تصویر، فیلم و متن الکترونیکی به‌عنوان محمل و زیرساخت فضای سایبر نقش مجرای دریافت محتوا را ایفا می‌نمایند. در زمینه اهمیت محتوا، آثار و مدیریت آن در فضای سایبر، «کیان‌خواه» معتقد است قدرت سایبری حاصل از آنالیز داده‌های مرتبط

با طرز تفکر، مسائل و دغدغه‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی براساس موقعیت جغرافیایی و مناسبات قومیتی، توانایی تغییر ارزش‌ها، سبک زندگی، اعتقادات، انگیزه‌های دینی، سیاسی و اقتصادی و به معنای دقیق‌تر فرهنگ؛ شامل منش، بینش و کنش جامعه را با فضای سایبر دارد (کیان‌خواه، ۱۶۶:۱۳۹۸).

۲. چهارچوب نظری

در خصوص تنظیم مقررات محتوا در فضای سایبر، هم‌زمان با تصویب قانون ارتباطات ایالات متحده آمریکا که به‌نوعی قانون‌گذاری در حوزه محتوای فضای سایبر تلقی می‌شد، جان پری بالو (Barlow, 1996) با انتشار اعلامیه استقلال اینترنت، اینترنت را خارج از حاکمیت دولت‌ها معرفی کرد و مقررات‌گذاری دولتی در این فضا را مردود شمرد. به‌مرور و با توسعه اینترنت و وقوع تخلفات و جرائم در زمینه محتوای تولید و منتشرشده در این فضا، تحقیقات انجام‌شده در ۷۶ کشور طی سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۲۳ بیانگر رشد کنترل دولتی، به‌ویژه افزایش کنترل رسانه‌های اجتماعی از ۲۰۱۸ به بعد است (Al-Zaman, 2024). طی زمان یاد شده کنترل دولت‌ها منطبق بر الگوهای تنظیم‌گری محتوای سنتی به عرصه فضای سایبر کشورها گسترش یافت و به‌طور کلی تنظیم‌گری محتوای فضای سایبر مابین دو طیف سایبر لیبرالیسم تا سایبر پاترنالیسم، شکل گرفت.

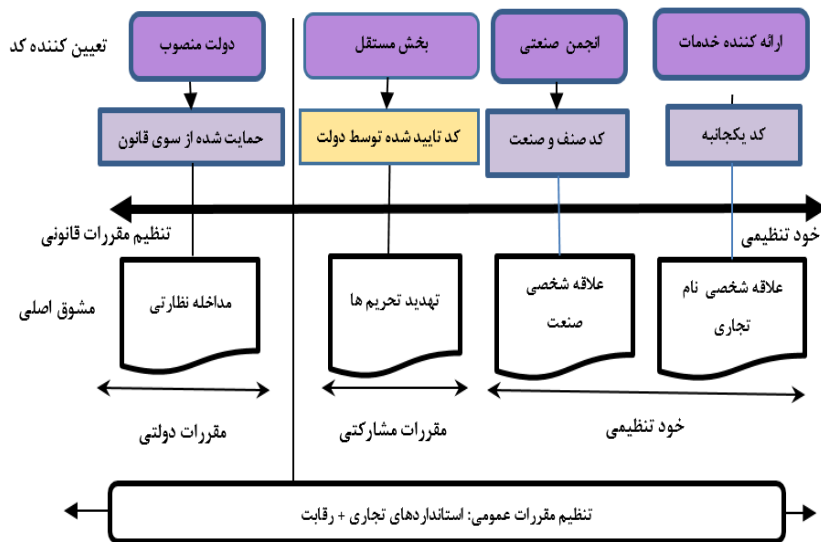
محققانی که سیستم‌های رسانه‌ای را در سراسر جهان مقایسه کرده‌اند، چهار رویکرد اقتدارگرا، کمونیستی، مسئولیت اجتماعی و آزادی‌خواهانه را برای تنظیم رسانه‌ها توسط دولت‌ها توصیف کرده‌اند. این رویکردها (

شک) میزان کنترلی که دولت باید بر رسانه‌ها داشته باشد را از سطوح بالای کنترل تا سطوح پایین کنترل توصیف می‌کند (Turow, 2009: 82).

شکل ۱: رویکرد دولت به تنظیم‌گری رسانه (Turow, 2009)

میلوود هارگریو چهارچوب تنظیم‌گری را به‌طور کلی در طیفی از مقررات قانونی (دولتی)، مشترک و خودتنظیمی (Millwood-Hargrave, 2007: 60) با توجه به نهاد تنظیم‌گر، نوع و جنس مقررات و مکانیسم مداخله، مدل نمود (شکل ۲).

شکل ۲: طیف تنظیم مقررات از مقررات‌گذاری دولتی تا خودتنظیمی‌ها

خودتنظیمی در مقایسه با قوانین وضع‌شده توسط دولت، سرعت، انعطاف‌پذیری، حساسیت به شرایط بازار و کارایی بالاتر و مداخله کمتر دولت را شامل می‌شود (Gunningham et al., 1998: 9). سه شکل خودتنظیمی داوطلبانه (بدون دخالت دولت)، خودتنظیمی اجباری جزئی (دخالت جزئی دولت) و خودتنظیمی اجباری (شامل دخالت مستقیم دولت)، گونه‌های

مختلف خودتنظیمی است. در مقابل، رویکرد پاترنالیستی معتقد است با ابزارهای قانونی در کنار ابزارهای فنی می‌توان این فضا را مدیریت نمود (حسینی، ۱۴۰۲: ۱۲۱۸).

در حوزه تنظیم‌گری فضای سایبر، «لسیگ» اینترنت را قابل تنظیم‌ترین فضا معرفی می‌کند وی با انتشار کتاب کد و سایر قوانین فضای سایبر، تنظیم‌گری فضای سایبر را با چهار ابزار قانون، هنجارها، بازار و معماری ممکن دانست (Lessig, 1999: 88). به‌طور مشابه، «کاتیل» نظارت طبیعی، احساس حس قلمرو و مالکیت، جامعه‌سازی سایبری و حفاظت از اهداف مورد توجه مجرمین را با استفاده از معماری فضای سایبر ممکن و بر آن تأکید نمود (Katyal, 2003). الگوهای بعدی تنظیم‌گری در فضای سایبر علاوه بر کد و معماری به تنظیم‌گری اجتماعی نیز توجه نمودند. برنر یک طرح «امنیت توزیع‌شده مبتنی بر پیشگیری» را که عمدتاً به شهروندان فعال، به‌جای پلیس فعال، متکی است را پیشنهاد داد. تأکید او بر مسئولیت مشترک امنیت سایبری توسط دولت، کاربران (فرد و سازمان) و معماران کامپیوتر است. از نگاه وی راهبرد امنیت توزیع‌شده، تمرکز مجریان قانون را از واکنش و مجازات به بازدارندگی و پیشگیری تغییر می‌دهد (Brenner, 2004: 667). پایایی و ننگلو ایجاد «خوشه‌های حکمرانی» را به‌منظور تنظیم مقررات محتوای برخط رسانه‌های اجتماعی پیشنهاد می‌دهد. او معتقد است بازیگرانی که اصول و منافع مشترک دارند تشکیل‌دهنده خوشه بوده و هر خوشه می‌تواند شامل اعضای ذیل باشد: ۱. پلتفرم‌های دیجیتال؛ ۲. مقامات دولتی؛ ۳. سازمان‌های مردم‌نهاد؛ ۴. رسانه‌های خبری؛ ۵. شهروندان و ۶. شکل‌دهندگان عقاید جامعه (Papaevangelou, 2021).

با همگرایی ایجاد شده در فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات و انتقال رسانه‌های سنتی به فضای سایبر، تنظیم‌گری همگرا در بسیاری از کشورهایی که نهادهای تنظیم‌گر رسانه پخش همگانی و مخابراتی از یکدیگر جدا بود، مورد توجه واقع گردید. گارسیاماریلو وجود نهاد همگرا برای مقررات‌گذاری حوزه ارتباطات و فناوری اطلاعات را الزامی می‌داند. او با بررسی بریتانیا، مالزی، آفریقای جنوبی و هند، دلیل همگرا شدن نهاد تنظیم‌گر در این کشورها را جلوگیری از ایجاد ابهام، فعالیت‌های موازی، تسهیل امور تازه‌واردها و بازیگران جدید و در نهایت الزامات داوری دانسته است (Garcia-Murillo, 2005: 20). علاوه بر همگرایی، استقلال

نهاد تنظیم‌گر نیز مورد توجه محققین واقع شده است. از دید آن‌ها استقلال از بدنه دولت، ملاحظات را در طراحی ساختاری ایجاد می‌کند که از آن جمله می‌توان به الزامات ساختار حکمرانی، شفافیت رویه‌ها و تضمین انجام وظایف و تعهدات و فرایند انتخاب و انتصاب اعضای کلیدی و تأمین مالی این نهاد (Malyshev, 1987: 22) اشاره نمود.

موضوع دیگری که در تحقیقات اخیر به آن پرداخته شده است تنظیم‌گری الگوریتمی (Yeung, 2018: 523) و حکمرانی بر الگوریتم‌ها است. سکوها در عمل الگوریتم‌هایی را برای تنظیم محتوا با مسدود کردن یا فیلتر کردن گفتار، فیلم‌ها و عکس‌هایی که غیرقابل قبول یا غیرقانونی تلقی می‌شوند، به کار می‌گیرند (Gorwa, 2019: 863). با توجه به اینکه سازمان‌دهی و ساختاردهی اطلاعات توسط الگوریتم‌های مورد استفاده در موتورهای جستجو و سکوه‌های رسانه‌های اجتماعی، تعیین‌کننده چگونگی در دسترس قرار گرفتن محتوا و ذهنیت‌سازی کاربران است، موضوع حکمرانی بر الگوریتم‌ها مطرح شده است. برخی از محققان با اعتقاد به جایگاه فرباخشی حکمرانی الگوریتمی و پیچیدگی بالای تنظیم‌گری محتوا در فضای سایبر، آن را شیوه‌ای از هماهنگی برای خلق فرصت‌های جدید مشارکت، فراگیری اجتماعی، تنوع و پاسخ‌گویی دموکراتیک دانسته‌اند (König, 2019: 471). اخیراً محققان با پیروی از رویکرد فراتنظیمی در تنظیم‌گری محتوای فضای سایبر، تلاش کرده‌اند که به‌جای تعیین و تجویز رفتارها از طریق قوانین، بر رویه‌ها تمرکز کنند. به‌عبارت‌دیگر، فراتنظیمی سعی می‌کند روشی ارائه دهد که به تجزیه و تحلیل چهارچوب تنظیم‌گری موجود کمک نماید. در این صورت با در نظر گرفتن انواع مختلف مقررات دولتی، تنظیم‌گری مشارکتی یا خودتنظیمی، می‌توان به تنظیم اقتصادی تنظیم‌گری‌ها پرداخت (مزینانیا، ۱۳۹۹).

۳. پیشینه پژوهش

پروژه اصول، الزامات و چهارچوب نظام جامع تنظیم مقررات فضای مجازی کشور (بزازان، ۱۳۹۹)، در تکاپوی یافتن چهارچوبی جامع و هماهنگ برای یافتن راه‌حل‌ها و ساماندهی به

مقوله تنظیم مقررات فضای مجازی به درخواست مرکز ملی فضای مجازی در پژوهشگاه ارتباطات و فناوری اطلاعات انجام شده است.

به منظور اختصاصی سازی اصول و قواعد عمومی احصا شده برای کشور ایران و پی‌ریزی یک نظام تنظیم مقرراتی متناسب با شرایط و وضعیت جاری کشور و با بهره‌گیری از تجارب سایر کشورها، چهارچوب مقدماتی تنظیم مقررات فضای مجازی با نام «نظام جامع تنظیم مقررات فضای مجازی کشور» معرفی شد (شکل ۳). براساس تحقیق انجام‌شده، نظام جامع تنظیم مقررات فضای مجازی کشور از دو مجموعه عملکردهای کلان تخصصی و اختصاصی زیر تشکیل شده است:

۱. عملکردهای تخصصی در دو سطح مقررات‌گذاری و عملیات اجرایی مشتمل بر:

❖ بخش‌های عمودی: شامل رقابت و انحصار، حقوق کاربران، حفاظت از داده‌ها و مالکیت معنوی؛

❖ تنظیم مقررات لایه‌های افقی: مقررات‌گذاری و ایجاد وحدت رویه در تنظیم کارکردی در سه لایه زیرساخت و شبکه، خدمات (کاربردها) و محتوا؛

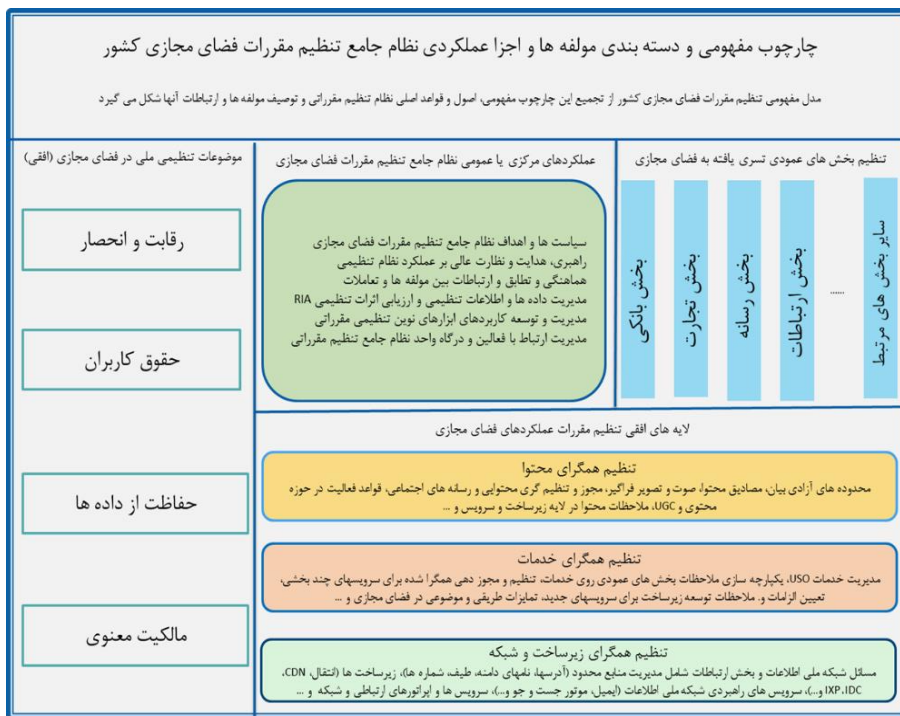
❖ تنظیم مقررات مصادیق فضای مجازی: از قبیل پلتفرم‌ها، شبکه‌های اجتماعی، رمزارزها و مانند آن‌ها.

۲. عملکردهای اختصاصی مشتمل بر دسته‌ای از عملکردها غیر از تنظیم مقررات هستند که برای حفظ شالوده، انسجام، هماهنگی وحدت رویه و انعطاف‌پذیری نظام تنظیم مقرراتی، هدایت و راهبری آن، یا برای سایر عرصه‌های تنظیم مقرراتی جنبه مکمل، عمومی یا مشترک دارند؛ مثل رصد، ارزیابی اثرات تنظیم مقرراتی، توسعه ابزارها و روش‌های نوین تنظیم مقرراتی، هدف‌گذاری و نظایر آن.

پیشنهاد این پژوهش ساختار سه سطحی برای نظام جامع تنظیم مقررات فضای مجازی کشور به شرح زیر است:

❖ سطح حکمرانی مرتبط با هدایت، راهبری، مدیریت و اداره نظام تنظیمی، تعامل با سطوح عالی کشور؛

- ❖ سطح تصمیم و مقررات شامل مقررات گذاری و تصمیم‌گیری همگرا در عرصه‌های تخصصی، ایجاد هماهنگی در سطح مقررات اداره عملکردهای تخصصی نظام تنظیمی و تصمیم‌سازی برای سطح حکمرانی؛
- ❖ سطح عملیات متشکل از نهادها و سازمان‌های موجود کشور خصوصاً نهادهای تنظیم مقرراتی بخشی، ملی، موضوعی یا صنفی که مطابق با قواعد و مقررات سطوح بالاتر در ارتباط با نظام تنظیمی هم‌راستا و هماهنگ شده‌اند.

شکل ۳: مؤلفه‌ها و اجزای نظام جامع تنظیم مقررات فضای مجازی (بزازان، ۱۳۹۹)

در تحقیق دیگری، حسینی ضمن بررسی و تجزیه و تحلیل مدل‌های سایبر پاترنالیسم، سایبر لیبرالیسم و بینابینی تنظیم‌گری فضای سایبر، معتقد است که در این الگوها به ساحات نوع و سطح تنظیم‌گری توجه نشده و از ارائه چهارچوب جامع تنظیم‌گری برای محیط ملی فضای سایبر (شکل ۴)، پیشنهاد می‌کند رویکرد جمهوری اسلامی ایران در فضای سایبر،

اساساً باید در سطح ملی از پارادایم پاترنالیستی و در سطح بین‌الملل از رویکرد لیبرالیستی تبعیت کند تا ضمن ارتقای سرمایه اجتماعی در محیط ملی، بتواند از حاکمیت و استقلال خود در محیط بین‌الملل صیانت کند (حسینی، ۱۴۰۲: ۱۲۳۵).

		شیوه‌های تنظیم‌گری					
		داوطلبانه	جزئی اجباری	اجباری			
ساخت‌های فضای سایبر	کاربر	---	---	•	همکاری و تعاون	بین‌المللی	سطوح مقررات‌گذاری
	محتوا	---	•	ا			
	خدمات	---	---	ا			
	زیرساخت	---	---	•			
	کاربر	---	---	•	قانون‌گذاری	ملی	
	محتوا	---	---	•			
	خدمات	---	•	ا			
	زیرساخت	---	---	---			
	کاربر	---	---	---	استانداردسازی	خود انتظامی	
	محتوا	---	---	---			
	خدمات	---	•	---			
	زیرساخت	•	---	---			
		خودتنظیمی	تنظیم مشترک	دولتی			
		نوع مقررات‌گذاری					

شکل ۴: چهارچوب جامع تنظیم‌گری فضای سایبر جمهوری اسلامی ایران (حسینی، ۱۴۰۲)

مزینیان (۱۳۹۹) در رساله دکترای خود با عنوان تنظیم‌گری محتوای فضای مجازی با تأکید بر نظام حقوقی ایران، با بیان اینکه تحقیقات جدید در رابطه با مفاهیم تنظیم‌گری چندقطبی و بخشی و مفاهیم تنظیم‌گری ترکیبی و شبکه‌ای مبتنی بر عرف بین‌الملل همان‌گونه که بر ضرورت مشارکت کلیه ذی‌نفعان تأکید دارد، اهمیت فزاینده نقش حاکمیت را نیز مد نظر قرار داده است. او در رساله خویش به دنبال پاسخ به این پرسش اصلی است که رویکرد و الگوی مطلوب تنظیم‌گری فضای مجازی در پرتو حقوق و آزادی‌ها چیست؟ با مفروض دانستن اینکه حقوق بشر حقوقی غیرقابل اغماض و ذاتی هر انسان شمرده می‌شود،

تنظیم‌گری حریم خصوصی، آزادی بیان و حقوق مالکیت فکری در فضای مجازی را مرتبط با این حقوق محسوب و مدل مطلوب تنظیم‌گری را مدل تنظیم‌گری مشارکتی پیشنهاد نموده است. این مدل از تنظیم‌گری بر یک چهارچوب قانونی استوار است که بر پایه آن نهادهای خصوصی امور خود را به‌وسیله کدهای رفتاری یا مجموعه‌ای از قوانین سامان می‌دهند که می‌توان از رابطه هم‌زیستی قانون، هنجارهای اجتماعی و معماری اینترنت در این مدل از تنظیم‌گری بهره‌برداری نمود تا نتیجه هم‌افزایانه قابل تحقق باشد.

۴. روش‌شناسی پژوهش

قلمرو تحقیق لایه محتوا و بخشی از لایه خدمات فضای سایبر جمهوری اسلامی ایران در افق زمانی ۱۴۰۷ با تأکید بر محتوای اجتماعی فرهنگی است.

از آنجا که این تحقیق می‌خواهد راه‌حلی برای مسئله، فهم درست و عمیق تصمیم‌گیران و مسئولان نظام از تنظیم مقررات محتوا در فضای سایبر ارائه نماید، یک تحقیق کاربردی است. تحقیق حاضر از رویکرد کیفی استفاده نموده است. تحقیق کیفی برای مواجهه با پدیده‌های کمتر شناخته‌شده و پی بردن به اینکه در پشت آن‌ها چه نهفته است، به کار گرفته می‌شود. روش به‌کار گرفته شده در این تحقیق، روش داده‌بنیاد است که در اجرای آن، سه گام زیر برای فیش‌های تحقیق و دوازده مصاحبه انجام شده، طی شده است:

❖ گام اول: کدگذاری باز

❖ گام دوم: کدگذاری محوری

❖ گام سوم: کدگذاری انتخابی

شیوه انجام مصاحبه‌ها و گردآوری اطلاعات به این گونه است که تعدادی از اعضای فعلی و سابق شورای عالی فضای مجازی، مرکز ملی فضای مجازی، پژوهشکده‌های مرتبط با فضای مجازی و صاحب‌نظران حوزوی و دانشگاهی و کارشناسان فنی به‌عنوان جامعه آماری پژوهش انتخاب شدند که به‌طور مشخص این افراد در سطوح مختلف تحقیقاتی، سیاست‌گذاری، مدیریت ارشد عملیاتی و کارشناسان فنی قرار دارند. روش نمونه‌گیری از

نوع هدفمند بود. نمونه‌ها براساس معیارهای از پیش تعیین‌شده از جمله داشتن سابقه کار در سطوح مختلف و انگیزه مناسب و رضایت برای مشارکت در مصاحبه انتخاب شدند. مصاحبه از نوع نیمه‌ساختاریافته بود و ملاک تعداد مصاحبه‌ها و نمونه‌گیری، رسیدن به حد اشباع نظری بود. به این ترتیب، در مجموع با ۱۲ نفر از خبرگان مصاحبه انجام شد. انجام هر مصاحبه به‌طور میانگین بین ۵۰ تا ۷۰ دقیقه به طول انجامید. فایل هر مصاحبه، پس از اتمام بلافاصله به‌صورت متن پیاده‌سازی، سپس به کمک نرم‌افزار تحلیل کیفی مکس کیودا مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

در پژوهش‌های کیفی از روش‌های مختلفی برای سنجش اعتبار استفاده می‌شود. برای رسیدن به اعتبار در پژوهش حاضر، پژوهشگران در تمام مراحل مختلف بخش کیفی سعی در رعایت نکات مهم برای جمع‌آوری و تحلیل داده‌های باکیفیت و معتبر نمودند. به‌طوری‌که در مرحله گردآوری داده‌ها، پیش از انجام هر مصاحبه توضیحاتی در خصوص موضوع و اهداف پژوهش به افراد داده شد. همچنین سعی شد مصاحبه‌ها با رعایت نکات صحیح و اصولی انجام شود. جهت استخراج کدها، متن هر مصاحبه چندین بار بازبینی شد و پژوهشگران تلاش نمودند تا با حساسیت لازم نسبت به کدگذاری اقدام نمایند. همچنین از بازخورد مشارکت‌کنندگان برای رسیدن به قابلیت اعتماد یافته‌ها در طی مصاحبه استفاده گردید. به‌علاوه در مواردی که امکان آن وجود داشت پس از ثبت و ضبط مصاحبه و انجام کدگذاری، نتایج در اختیار مصاحبه‌شونده قرار گرفت تا نظر خود را اعلام نماید. از سوی دیگر، اعضای تیم پژوهش نیز کدها را بررسی کرده و بر مراحل کدگذاری نظارت داشتند. اطمینان از روایی و پایایی داده‌ها با معیارهای خاص پژوهش کیفی، شامل «مقبولیت»^۱ و «تأییدپذیری»^۲ انجام شده است.

---

1. Credibility
2. Confirmability

۵. تجزیه و تحلیل یافته‌ها

۵-۱. یافته‌های تحقیق

در بررسی متون مرتبط با تنظیم مقررات محتوای فضای سایبر، ۴۶۶ کد از مقالات علمی، ۷۶ کد از اسناد، ۹۸ کد از گزارش‌های رسمی و ۱۷ کد از یادداشت‌های افراد مطلع در این حوزه استخراج گردید. سپس با مقوله‌بندی کدهای باز، رئوس مطالب مدنظر برای مصاحبه با خبرگان به دست آمد. پس از انجام مصاحبه با خبرگان، ۵۰۹ کد از مصاحبه‌ها استخراج و مقوله‌بندی گردید. اطلاعات جمعیت‌شناختی خبرگانی که با آن‌ها مصاحبه شده است در جدول (۱)۱، درج شده است.

جدول ۱: اطلاعات جمعیت‌شناختی خبرگان مصاحبه شده

درصد فراوانی	فراوانی	ویژگی	
۲۵	۳	عضو شورای عالی فضای مجازی	مسئولیت
۸/۳	۱	مدیر مرتبط با فضای مجازی بیت مقام معظم رهبری	
۸/۳	۱	مدیر مرتبط در مرکز ملی فضای مجازی	
۸/۳	۱	معاون وزیر ارتباطات و فناوری اطلاعات	
۲۵	۳	مدیر پژوهشگاه (مرتبط با موضوعات حکمرانی فضای سایبر)	
۱۶/۷	۲	محقق حوزه حکمرانی فضای مجازی	
۸/۳	۱	کارشناس ارشد پیام‌رسان بومی	
۸۳/۳	۱۰	دکترا	تحصیلات
۱۶/۷	۲	کارشناسی ارشد	

به دلیل وسعت حوزه پژوهش و به جهت یافتن میزان اهمیت و تأثیرگذاری کدها، همچنین طبقه‌بندی مقوله‌ها و ارتباط آن‌ها با مقوله محوری که الگوی اولیه تنظیم مقررات محتوای فضای سایبر را از آن‌ها می‌شد استخراج نمود، پرسش‌نامه‌ای جهت اخذ نظر ۴۵ نفر از

متخصصین این حوزه تهیه و پس از دریافت پاسخ آن‌ها با استفاده از نرم‌افزار اسمارت پی.ال.اس تحلیل داده‌ها انجام شد.

با دسته‌بندی کدهای مشخص شده در قالب ابعاد مختلف (شرایط علی ۱۳۵ کد، شرایط مداخله‌گر ۵۷ کد، زمینه‌ای ۵۳۲ کد، ادبیات تحقیق ۱۶۲ کد، مطالعات تطبیقی ۷۳ کد، راهبردها و پیامدهای متصور ۱۹۸ کد)، کار مقوله‌بندی در طی زمان مصاحبه‌ها با بازنگری و پردازش مجدد تکامل یافت و در نتیجه بیش از ۳۰۰ مقوله با مرور چندباره کدها و مقوله‌بندی‌های انجام‌شده، از دید محقق کشف و مبنای ادامه تحقیق قرار گرفت.

۵-۲. شرایط علی

شرایط علی، به شرایطی گفته می‌شود که بر مقوله اصلی تأثیر می‌گذارند. در تحقیق حاضر، منظور از شرایط علی، مسائل و شرایطی است که باعث هدایت جمهوری اسلامی ایران به سمت پیاده‌سازی و شکل‌گیری تنظیم مقررات محتوای فضای سایبر کشور می‌شود. بر پایه مصاحبه‌های صورت گرفته با نخبگان و تحلیل مصاحبه‌ها، برای شرایط علی، تعداد ۲۳ کدباز شناسایی و استخراج گردید. سپس فرایند کدگذاری محوری در قالب ۷ کد محوری و کدگذاری انتخابی در قالب ۳ کد انتخابی انجام شد (جدول ۲۲).

جدول ۲: کدهای باز، محوری و انتخابی مربوط به شرایط علی

کدهای انتخابی	کدهای محوری	فراوانی کدهای باز
شکل‌گیری نظم	حاکمیت ارزش‌ها	۳
نوین بین‌الملل سایبری	پیشران‌های تنظیم مقررات محتوا	۳
	پارادایم‌های حکمرانی جهانی فضای سایبر	۲
نگاه تمدن‌ساز	جامعه آرمانی	۳
جمهوری اسلامی ایران به فضای سایبر	رسالت نظام اسلامی	۳

کدهای انتخابی	کدهای محوری	فراوانی کدهای باز
الزامات حاکمیت ملی کشور	تعامل مثبت با تحولات جهانی	۴
	حفظ حاکمیت در فضای سایبر کشور	۵

۳-۵. شرایط زمینه‌ای

شرایط زمینه‌ای، مجموعه شرایط خاصی هستند که راهبردها را تحت تأثیر قرار می‌دهند. منظور از شرایط زمینه‌ای در تحقیق حاضر، ملاحظاتی است که می‌بایست برای موفقیت بهتر در تنظیم مقررات محتوای فضای سایبر کشور مورد توجه قرار گیرند. بر پایه مصاحبه‌های صورت گرفته با نخبگان و تحلیل مصاحبه‌ها، برای شرایط زمینه‌ای، تعداد ۴۲ کدباز شناسایی و استخراج گردید. سپس فرایند کدگذاری محوری در قالب ۲۰ کد محوری و کدگذاری انتخابی در قالب ۶ کد انتخابی انجام شد (جدول ۳).

جدول ۳: کدهای باز، محوری و انتخابی مربوط به شرایط زمینه‌ای

کدهای انتخابی	کدهای محوری	فراوانی کدهای باز
اصول حکمرانی فضای سایبر	سطح خط‌مشی‌گذاری	۱
	سطح تنظیم مقررات	۳
	سطح خدمت	۱
فرایندها	مرتبط با مقررات‌گذاری، پایش و اجرا	۲
	مرتبط با نظارتی-اجرایی	۱
	مرتبط با نظارتی	۱
هویت‌سازی	فرهنگ ایرانی اسلامی	۲
	خودشناسی	۲
بازار	مخاطب	۱
	تنظیم‌گر	۷

کدهای انتخابی	کدهای محوری	فراوانی کدهای باز
	تولیدکننده	۲
مکانیسم‌ها (سازوکارها)	حقوقی	۵
	قضایی	۲
	حمایتی	۲
	فنی	۱
	نظارتی	۲
معیارها	بومی‌سازی معیارهای مرسوم جهانی	۱
	فقه تنظیم‌گری محتوای سایبری	۲
	معیارهای متعالی انسانی	۲
	امنیت داده و محتوا	۱

۴-۵. شرایط مداخله‌گر

منظور از شرایط مداخله‌گر در تحقیق حاضر، شرایط حاکم، چالش‌ها و موانعی هستند که راهبردهای تنظیم مقررات محتوای فضای سایبر کشور را تحت تأثیر قرار می‌دهند. براساس مصاحبه‌های صورت گرفته با نخبگان و تحلیل مصاحبه‌ها، برای شرایط مداخله‌گر، تعداد ۱۴ کدباز شناسایی و استخراج گردید. سپس فرایند کدگذاری محوری در قالب ۱۲ کد محوری و کدگذاری انتخابی در قالب ۵ کد انتخابی انجام شد.

جدول ۴: کدهای باز، محوری و انتخابی مربوط به شرایط مداخله‌گر

کدهای انتخابی	کدهای محوری	فراوانی کدهای باز
اقدامات خصمانه	امنیت سایبری	۲
	جنگ شناختی	۲
مؤلفه‌های بازار	سمت کاربر	۱

کدهای انتخابی	کدهای محوری	فراوانی کدهای باز
	سمت تولید	۱
	سمت واسط	۱
رخدادهای اجتماعی داخلی	بحران‌های اجتماعی	۱
	جابه‌جایی قدرت	۱
	تعارض منافع	۱
	شیوع همه‌گیری	۱
فناوری	فناوری‌های برهم‌زن و نوظهور	۱
حقوق بین‌الملل	پارادایم‌های رقیب	۱
	شکل‌گیری اتحادیه‌ها و معاهدات بین‌المللی	۱

۵-۵. راهبردها

راهبردها به‌منزله پلی از حال به آینده هستند که از خروجی «ماتریس سوآر»^۱ در برگیرنده شرایط علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر استخراج شده‌اند. چهار راهبرد احصا شده در جدول (۵)، آورده شده است:

جدول ۵: راهبردها

راهبردها	اقدامات
معماری و نقشه راه حکمرانی محتوا و خدمات محتوا در عصر حاضر	خط‌مشی‌گذاری عالمانه از طریق: ۱. انسجام در سیاست‌گذاری، قانون‌گذاری و مقررات حوزه فناوری‌های محتوا و شبکه‌های کاربرمحور و بسترسازی مشارکت بخش غیردولتی در فرایندهای قاعده‌گذاری سطح خرد توسط شورای عالی فضای مجازی؛ ۲. حکمرانی متمرکز، تنظیم‌گری همگرا (در سطوح کلان قاعده‌گذاری)، نظارت پسینی و ارتباط با سایر سطوح تنظیم‌گری فضای سایبر کشور توسط مرکز ملی فضای سایبر؛

1. Strengths, Opportunities, Aspirations, Results(SOAR)

اقدامات	راهبردها
<p>۳. اعمال مقررات و نظارت پیشینی محتوای تولیدی-توزیعی فضای سایبر توسط تنظیم‌گران بخشی غیردولتی (منطبق با قواعد کلان دولت‌محور).</p>	
<p>استقرار نظام دولت تنظیم‌گر و حکمرانی بر الگوریتم‌های تنظیم‌گری محتوا از طریق:</p> <p>۱. تدوین قوانین موردنیاز در حوزه‌های احراز هویت، رقابت و عدالت در بازار محتوا، قانون جامع ارتباطات رسانه و مسئولیت واسطه‌ها (به‌خصوص در حوزه خودتنظیمی) توسط مجلس شورای اسلامی؛</p> <p>۲. ایجاد ضمانت‌های کارآمد برای رعایت قوانین، مقررات و قواعد توسط قوای مقننه و قضائیه؛</p> <p>۳. تحفظ حکمرانی ملی در نوآوری‌های تکنولوژیک و پرهیز از فراهم آوردن امکان دسترسی حداکثری و ایجاد نوعی انحصار مصرف برای پلتفرم‌های خارجی در بازار کشور توسط مرکز ملی فضای مجازی.</p>	
<p>حکمرانی الگوریتمی از طریق:</p> <p>الزام واسطه‌ها و تنظیم‌گران بخشی به رعایت الگوریتم‌های تنظیم‌گری مصوب مرکز ملی، به‌منظور تفوق بر پیچیدگی و چابک‌سازی تنظیم‌گری محتوا.</p>	
<p>کاهش شکاف دیجیتال از طریق:</p> <p>سیاست‌گذاری، قانون‌گذاری و وضع مقررات پیشگیری از افزایش شکاف دیجیتال در عرصه‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، فناوری توسط شورای عالی فضای مجازی.</p>	
<p>تعریف صحیح از زیست‌سایبری متعالی از طریق:</p> <p>شناخت عوامل و مؤلفه‌های اثرگذار بر مدل نگاه به زندگی و ذائقه مخاطب توسط مراکز حوزوی و دانشگاهی.</p>	
<p>ایجاد گفتمان عمومی در جهت تبیین زیست‌طیبه در فضای مجازی از طریق:</p> <p>۱. فهم مشترک جامعه از زیست‌سایبری متعالی توسط مراکز آموزشی عمومی در کشور؛</p> <p>۲. بسترسازی قانون‌پذیر کردن افراد جامعه در فضای دیجیتال توسط مراکز آموزشی، قوه قضاییه و ضابطان قضایی.</p>	بسترسازی زیست‌سایبری متعالی
<p>ترویج گفتمان حکمرانی در فضای زیست‌سایبری متعالی از طریق:</p> <p>۱. ترویج گفتمان قانون‌گذاری و قاعده‌گذاری مدبرانه و غایت‌اندیشانه فضای سایبر کشور در میان سیاست‌گذاران، قانون‌گذاران و تنظیم‌گران توسط مرکز ملی فضای مجازی؛</p> <p>۲. فعال کردن زمینه‌های گفتمان‌سازی و کنشگری نخبگان، نهادهای دینی و آحاد مردم توسط قوای سه‌گانه؛</p>	

اقدامات	راهبردها
<p>۳. اولویت‌بخشی به فرهنگ‌سازی و تقویت کاربر، خودکنترلی و مسئولیت اجتماعی افراد و نهادها، توسط شورای فرهنگ عمومی کشور؛</p> <p>۴. اعتماد دیجیتال و تحرک هوشمندی در فضای مجازی با رعایت حفظ سبک زندگی و برگرفته از شئون اسلامی با تدوین قوانین حفظ مالکیت معنوی، حفظ حریم خصوصی، حفاظت از داده‌ها و بازسازی فرایندهای مرتبط توسط قوای مجریه و قضائیه.</p>	
<p>تدوین نقشه راه تنظیم‌گری محتوا از طریق:</p> <p>۱. توسعه ابزارهای حقوقی، سیاسی، فنی و اقتصادی برای حضور تولیدکنندگان محتوا و پلتفرم‌های داخلی برای حضور در بازارهای فراملی توسط قوای مقننه و مجریه؛</p> <p>۲. نگاه فرصت محور به توسعه قدرت شرکت‌های بخش خصوصی داخلی به‌عنوان مکمل حکمرانی متمرکز در راستای حضور فعال در عرصه بازار جهانی توسط شورای عالی فضای مجازی و مجلس شورای اسلامی و وزارتخانه‌ها و سازمان‌های مرتبط در قوه مجریه؛</p> <p>۳. استفاده از ابزارهای مالیاتی و اقتصادی جهت تنظیم‌گری محتوا و بازار محتوای فضای سایبر کشور توسط مرکز قوه مجریه.</p>	<p>مواجهه هوشمندانه با دنیای شرکت‌محور</p>
<p>بسترسازی حضور قانونمند پلتفرم‌های خارجی در بازار محتوای کشور از طریق:</p> <p>۱. تدوین قوانین، قواعد و مقررات با ثبات و پیش‌بینی‌پذیر برای حضور پلتفرم‌های خارجی در بازار داخلی توسط شورای عالی فضای مجازی و قوه مقننه؛</p> <p>۲. امکان ایجاد نمایندگی ارائه خدمات محتوا در داخل کشور توسط قوه مجریه؛</p> <p>۳. حفظ سهم بازار محتوای داخلی توسط قوه مجریه و رصد آن توسط مرکز ملی فضای مجازی.</p>	
<p>تنظیم‌گری محتوا در خدمت رشد اقتصاد داخلی محتوا در فضای سایبر کشور از طریق:</p> <p>۱. تکیه بر فناوری‌های بومی و توانمندی‌های متخصصین داخلی توسط قوه مجریه؛</p> <p>۲. تقویت زیرساخت‌های فناورانه موردنیاز محتوای فضای سایبر کشور توسط قوه مجریه؛</p> <p>۳. تقویت اقتصاد مردم پایه محتوا توسط قوه مجریه.</p>	
<p>حضور هدفمند و مؤثر در تعاملات بین‌المللی از طریق:</p> <p>۱. مشارکت دولت در حکمرانی فضای سایبر بین‌الملل در حوزه تنظیم مقررات محتوا با رویکرد مخالف گفتمان دولت‌زدایی حکمرانی فضای سایبر؛</p>	<p>دیپلماسی فعال سایبری در حوزه حکمرانی محتوا</p>

راهبردها	اقدامات
	۲. بسترسازی ایجاد سمن‌های مرتبط با محتوا (ارزش‌های خانواده، کودکان، مباحث حقوق بشری و ...) برای نقش‌آفرینی در عرصه مجامع مرتبط با حکمرانی محتوای سایبر بین‌الملل توسط حاکمیت.
	همکاری با کشورهای مسلمان و همسو از طریق: ۱. فعال‌سازی دیپلماسی تنظیم‌گری محتوا و رسانه با ایجاد پیمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی علیه هژمون استکبار توسط وزارت امور خارجه و مرکز ملی فضای مجازی؛ ۲. همکاری مشترک علمی و انتقال فناوری‌های مرتبط با تنظیم‌گری محتوای فضای سایبر توسط قوه مجریه.
	استفاده از ظرفیت‌های بین‌المللی در جهت اهداف داخلی از طریق: ۱. طراحی نظام تنظیم‌گری محتوا در راستای استفاده از فرصت حضور در سکوه‌های خارجی در جهت توسعه گفتمان انقلاب و ترجمه فرهنگی توسط مرکز ملی فضای مجازی و مراکز مرتبط؛ ۲. قاعده‌مند سازی و حکمرانی پذیری فعالیت پلتفرم‌های بین‌المللی در کشور توسط مرکز ملی فضای مجازی.

۵-۶. پیامدها

پیامدهای مورد انتظار و شاخص‌های ارزیابی حصول آن‌ها عبارتند از:

۱. حکمرانی متمرکز، تنظیم مقررات مشارکتی
  - ❖ قلمروسازی مرزهای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در فضای سایبر؛
  - ❖ وجود قوانین لازم‌مصوب و قواعد شفاف؛
  - ❖ وجود ساختار رسمی رصد محتوایی فضای سایبر.
۲. هم‌راستایی زیست سایبری با هویت و سبک زندگی
  - ❖ حاکمیت نگاه توحیدی اسلام در تمام شبکه‌های کاربر محور مجازی؛
  - ❖ سلب سلطه دشمن بر فضای مجازی و رسانه‌ای و ابزارهای اطلاعاتی؛

- ❖ محیط‌شناسی پلتفرمی و تبیین سبک زندگی و ارتقای فرهنگ کاربری و سواد فضای مجازی جامعه؛
  - ❖ فرهنگ‌سازی، آموزش و ارتقای روحیه نشاط و تقویت تعاملات اخلاقی و تعاملات خانوادگی؛
  - ❖ حراست از حریم خصوصی و آزادی‌های مشروع مادی و معنوی؛
  - ❖ سالم‌سازی محیط اجتماعی و فضای مجازی؛
  - ❖ صورت‌بندی جدیدی از سرمایه اجتماعی بر پایه جامعه شبکه‌ای.
۳. مواجهه فعال جامعه نخبگانی
- ❖ برگزاری کرسی‌های آزاداندیشی در راستای پیش‌بینی و آینده‌نگری حکمرانی بر فضای سایبر؛
  - ❖ سازمان‌دهی جهاد تبیین در فضای مجازی؛
  - ❖ خوانش مستمر جدید از فضای مجازی با توجه به تحولات و اقتضائات.
۴. مسئولیت‌پذیری نهادی و فردی
- ❖ تقویت عزم ملی و افزایش درک اجتماعی نسبت به اهمیت و توسعه علوم فناوری‌های مرتبط با محتوا در فضای مجازی؛
  - ❖ پاسخ‌گویی نهادها و مسئولین متولی در حوزه تولید محتوا، انتشار محتوا و ارائه خدمات محتوا نسبت به مطالبات مقام معظم رهبری و اسناد بالادستی؛
  - ❖ پذیرش مسئولیت فردی و خانوادگی حضور سالم در فضای سایبری.
۵. بهره‌مندی از اقتصاد محتوا
- ❖ تکمیل زیرساخت‌ها و قوانین و مقررات مربوط به حمایت از مالکیت فکری و معنوی؛
  - ❖ ارزآوری از محتوا (ترجیحاً از محتوای فاخر)؛
  - ❖ استفاده از ابزارهای مالیاتی (خدمات و محتوای خارجی و داخلی)؛

❖ تعیین سهم محتوای بومی برای حضور پلتفرم‌های خارجی.

۶. حضور فعال و تعیین‌کننده در عرصه‌های بین‌الملل حکمرانی فضای سایبر:

❖ ارائه پارادایم حکمرانی محتوای فضای سایبر اسلامی؛

❖ حضور گفتمان انقلاب اسلامی در عرصه جهانی فضای سایبر؛

❖ گسترش همکاری و تعامل فعال، سازنده و الهام‌بخش در حوزه علم و فناوری با سایر کشورها؛

❖ حضور فعال در دولتی و غیردولتی در مجامع بین‌المللی مرتبط؛

❖ عضویت در پیمان‌های منطقه‌ای دو یا چندجانبه.

۵-۷. تحلیل اطلاعات

جهت ارزیابی روایی ارتباط کدهای انتخابی با ابعاد علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر، پرسش‌نامه تهیه‌شده در اختیار ۱۲ نفر از متخصصان قرار گرفت و به آن پاسخ دادند. جدول (۶)، تحلیل نتایج، نسبت روایی محتوایی^۱ را نشان می‌دهد که ۱۱ مقوله از ۱۳ مقوله انتخابی، به‌عنوان مقوله‌های اصلی و ضروری شناخته شده‌اند.

در زمینه مقوله نظارت حاکمیت و تأثیر مستقیم تنظیم‌گری بر ایجاد و حفظ هویت ایرانی اسلامی کاربران، با مراجعه و توضیح مقوله و دریافت مجدد نظرات افرادی که این گزینه‌ها را غیرضروری تشخیص داده بودند، مشخص گردید ایشان نیز به تأثیر تنظیم‌گری بر هویت، اذعان دارند و نظارت یک‌جانبه دولت به‌تنهایی را کافی نمی‌دانند. بنابراین می‌توان استنباط نمود این دو مقوله نیز ضروری تشخیص داده می‌شود.

1. (CVR) Content Validity Ratio

جدول ۶: امتیازات حاصل از فرمول روایی محتوایی (درصد قابل قبول بالای ۰/۵۶)

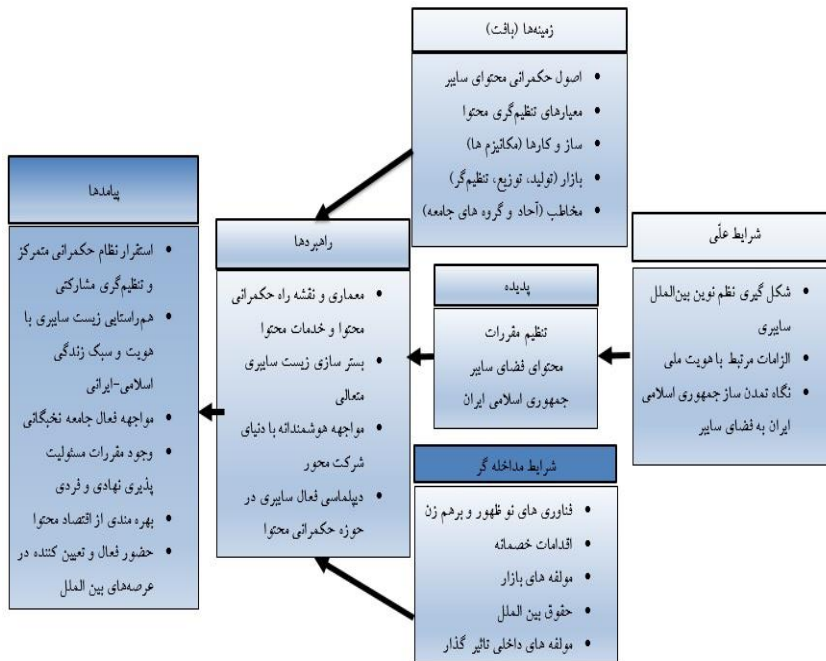
ابعاد	مقوله مورد ارزیابی	CVR
علمی	شکل‌گیری نظام نوینی از حکمرانی محتوای فضای سایبر در محیط بین‌الملل	۱
	ایفای نقش و مشارکت فعال جمهوری اسلامی ایران در تنظیم مقررات محتوای فضای سایبر ملی و بین‌المللی	۰/۶۴
	ضرورت ورود دولت‌ها به فضای تنظیم مقررات محتوا در فضای سایبر ملی و بین‌المللی	۱
زمینه‌ای	ضرورت تفکیک بین خط‌مشی‌گذاری (وضع سیاست، راهبرد و مقررات) و تنظیم‌گری محتوای فضای سایبر کشور	۰/۶۴
	نظارت حاکمیت بر فرایندهای تنظیم مقررات محتوا در همه سطوح قاعده‌گذاری، نظارتی و اجرایی	۰/۴۵
	تأثیر مستقیم تنظیم‌گری محتوای فضای سایبر کشور بر ایجاد و حفظ هویت ایرانی-اسلامی کاربران	۰/۴۵
	توجه به زیست‌بوم تنظیم‌گری در زنجیره بازار محتوای فضای سایبر کشور (شامل تولید، توزیع و دریافت‌کنندگان محتوا و سایر نقش‌آفرینان در این حوزه)	۰/۸۲
	تقویت توجه حاکمیت نسبت به سازوکارهای حقوقی، قضایی، حمایتی، فنی و نظارتی در زمینه تنظیم‌گری محتوای فضای سایبر کشور، متناسب با بافتار و اهداف نظام	۰/۶۴
	بازتعریف و بومی‌سازی معیارهای تنظیم‌گری محتوای فضای سایبر کشور در راستای معیارهای متعالی اسلامی و مبتنی بر فقه شیعی و تجربیات بشری	۰/۶۴
	اثرگذاری اقدامات خصمانه اعم از موضوعات نرم و یا تهدیدات امنیت اطلاعات بر راهبردهای تدوین‌شده تنظیم مقررات محتوا	۰/۸۲
مداخله‌گر	تأثیر تحولات و رخداد‌های بازار محتوا (سمت تولید واسط یا کاربر) در داخل و خارج از کشور، بر راهبردهای تدوین‌شده در حوزه تنظیم مقررات محتوای فضای سایبر کشور	۱
	تأثیر حوادث و رخداد‌های داخلی نظیر بحران‌های اجتماعی، جابه‌جایی قدرت و تعارض منافع گروه‌های سیاسی و منابع قدرت غیررسمی، شیوع همه‌گیری‌ها بر راهبردهای تدوین‌شده تنظیم مقررات محتوای فضای سایبر	۰/۶۴
	تأثیر تغییر استانداردها، زیرساخت‌ها و فناوری‌های نوظهور و برهم‌زن راهبردهای تدوین‌شده تنظیم مقررات محتوای فضای سایبر	۰/۶۴

در ادامه، پرسش‌نامه ۷۶ سؤالی (مبتنی بر طیف ۵ سطحی لیکرت)، به‌منظور اخذ نظر خبرگان در خصوص مقولات انتخابی و تعیین اهمیت شاخص‌های مرتبط با مقولات اصلی تنظیم و در اختیار بیش از ۴۵ نفر از افراد صاحب‌نظر در این حوزه قرار گرفت. از این تعداد ۹ نفر پس از برگزاری پنل خبرگی به پرسش‌نامه پاسخ دادند. در مجموع با دریافت نظرات ۳۶ نفر و براساس «تحلیل داده‌ها» از نظر مقدار قابل قبول پارامترهای آلفای کرونباخ و میانگین واریانس، مقوله‌های محوری و مقوله‌های انتخابی برای هر یک از ابعاد علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر مشخص و الگوی احصا شده ترسیم شد.

پس از تنظیم الگوی پیشنهادی و به جهت ارزیابی قابلیت اعتماد و تأییدپذیری آن، این الگو در جلسات مجزا با ۵ نفر از اساتید دانشگاه که سوابق برجسته اجرایی و پژوهشی در حوزه تنظیم مقررات محتوای فضای سایبر دارند از جمله اساتید دانشگاه صداوسیما و مرکز توسعه فناوری اطلاعات و رسانه‌های دیجیتال وزارت ارشاد اسلامی مورد بررسی قرار گرفت و با توجه به تأیید کلیت و اجزای مدل، مواردی از اصلاحات جزئی که از دید ایشان به بهتر شدن الگو می‌انجامید در الگوی نهایی لحاظ گردید.

شکل (۵)، نشان‌دهنده الگوی نهایی پیشنهادی جهت تنظیم مقررات محتوا در فضای سایبر جمهوری اسلامی ایران است. مشخصه این الگو توجه به رسالت الهی و تعالی بخش حاکمیت جمهوری اسلامی ایران و توجه هم‌زمان به مشارکت بخش‌های غیردولتی در فرایند تنظیم‌گری محتوای فضای سایبر است.

شکل ۵: الگوی تنظیم مقررات محتوا در فضای سایبر جمهوری اسلامی ایران

بر این اساس شرایط علی با ۳ مؤلفه (شکل‌گیری نظام نوین بین‌الملل سایبری، الزامات مرتبط با هویت ملی و نگاه تمدن‌ساز جمهوری اسلامی ایران به فضای سایبر)، شرایط زمینه‌ای با ۵ مؤلفه (اصول حکمرانی محتوای سایبر، معیارها، سازوکارها، بازار، مخاطب)، شرایط مداخله‌گر با ۵ مؤلفه (فناوری‌های نو ظهور و برهم‌زن، اقدامات خصمانه، مؤلفه‌های بازار، حقوق بین‌الملل و مؤلفه‌های تأثیرگذار داخلی) و ۴ راهبرد (معماری و نقشه راه حکمرانی محتوا و خدمات محتوا، بسترسازی زیست سایبری متعالی، مواجهه هوشمندانه با دنیای شرکت محور و دیپلماسی فعال سایبری در حوزه حکمرانی محتوا)، پیامدهای ۶ گانه (استقرار نظام حکمرانی متمرکز و تنظیم‌گری مشارکتی، هم‌راستایی زیست سایبری با هویت و سبک زندگی اسلامی ایرانی، مواجهه فعال جامعه نخبگانی و وجود مقررات مسئولیت‌پذیری فردی و نهادی، بهره‌مندی از اقتصاد محتوا و حضور فعال و تعیین‌کننده در عرصه‌های بین‌الملل) را خواهد داشت.

پیشنهاد‌های پژوهش

- ✓ به جهت افزایش دانش و همگرایی سیاستمداران و قانون‌گذاران، پیشنهاد می‌گردد دوره‌های حکمرانی فضای سایبر با رویکرد تنظیم‌گری محتوای فضای سایبر در مدارس حکمرانی کشور طراحی و اجرا گردد؛
- ✓ به‌منظور پیگیری و نظارت بر اجرای راهبردهای زیست‌متعالی در فضای سایبر اداره کل زیست‌سایبری، در مرکز ملی فضای مجازی تشکیل تا با همکاری نمایندگان صداوسیما، آموزش و پرورش، دانشگاه‌ها، مراکز مرتبط با وزارت ورزش و جوانان وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تبلیغات اسلامی، حوزه‌های علمیه و بخش‌های غیردولتی نظیر سمن‌های مرتبط و امور مساجد، موارد مرتبط با این راهبرد پیگیری شود؛
- ✓ تنظیم‌گری عالمانه اقتصاد محتوا مهم‌ترین عامل پیشران مدیریت محتوا در فضای سایبر است، بنابراین پیشنهاد می‌گردد، تیم اقتصادی دولت دفتر مستقلی را برای این منظور ایجاد نماید؛
- ✓ مرکز ملی فضای مجازی با همکاری وزارت امور خارجه نسبت به ایجاد تیم دیپلماتیک برای دیپلماسی سایبری محتوا اقدام نمایند؛
- ✓ معاونت تنظیم مقررات مرکز ملی فضای مجازی شیوه‌نامه افزایش مشارکت بخش غیردولتی در تنظیم‌گری محتوای فضای سایبر را تهیه و اجرایی نماید؛
- ✓ مرکز ملی فضای سایبر به‌عنوان ابرتنظیم‌گر، نسبت به ایجاد ساختار متناسب سازمانی تنظیم‌گری تنظیم‌گران محتوای فضای سایبر اقدام نماید.

فهرست منابع

- بزازان، فرزاد (۱۳۹۹). گزارش مرحله سوم پروژه اصول، الزامات و چهارچوب کلان نظام جامع تنظیم مقررات فضای مجازی، تهران، پژوهشگاه فناوری اطلاعات و ارتباطات.
- حسینی، محمدرضا (۱۴۰۲). الگوهای مقررات گذاری در فضای سایبر: ارائه چهارچوب جامع تنظیم‌گری برای محیط ملی. مطالعات حقوق عمومی، دوره ۵۳، شماره ۳.
- خدمتگزار، حمیدرضا؛ حنفی زاده، پیام؛ علی پورحافظی، مهدی (۱۳۹۷). ارائه چهارچوبی مفهومی برای تعریف عملیاتی از محتوا. پردازش و مدیریت اطلاعات (علوم و فناوری اطلاعات)، دوره ۳۳، شماره ۳، ۱۲۲۱-۱۲۴۴.
- راسخ، محمد؛ حسینی، مجتبی (۱۳۹۴). مفهوم رگولاسیون در قلمرو حقوق. دانشنامه حقوق اقتصادی، سال ۲۲، شماره ۸.
- کیان خواه، احسان (۱۳۹۸). مقاله پژوهشی: چالش‌های راهبردی حکمرانی با گسترش فضای سایبر. امنیت ملی، ۹(۳۴).
- مزینان، سعیده (۱۳۹۹). تنظیم‌گری محتوای فضای مجازی با تأکید بر نظام حقوقی ایران، تهران، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده حقوق.

References

- Al-Zaman, Md. S. (2024). Patterns and trends of global social media censorship: Insights from 76 countries. *International Communication Gazette*. 0(0).
- <https://doi.org/10.1177/17480485241288768>
- Barlow, J.P. (1996). *A Declaration of the Independence of Cyberspace*. Switzerland. Davos: Electronic Frontier Foundation.
- https://en.wikisource.org/wiki/A_Declaration_of_the_Independence_of_Cyberspace
- Brenner, Susan W. (2004). Distributed Security: Moving Away from Reactive Law Enforcement. *International Journal of Communications Law & Policy*, Vol. 9, December 2004.
- SSRN: <https://ssrn.com/abstract=623283>
- García-Murillo, M. (2005). Regulatory responses to convergence: experiences from four countries. *Info*, Vol. 7, Issue. 1: 20-40.
- <https://colab.ws/articles/10.1108%2F14636690510578252>
- Ghosh, Dipayan(2021). Are We Entering a New Era of Social Media Regulation? *Harvard Business Review Digital Article*. <https://hbsp.harvard.edu/product/H064SD-PDF-ENG>
- Gorwa, R. (2019). What is platform governance? *Information, Communication & Society*, 22(6), 854-871.
- doi:10.1080/1369118X.2019.1573914
- Gunningham, N, Grabosky, P and Sinclair, D(1998). *Smart Regulation: Designing Environmental Policy*. Oxford: Oxford University Press.
- Katyal, NK(2003). Digital architecture as crime control. *Yale Law Journal*, Vol. 12, No. 8: 2261–2289.
- König, P. D. (2019). Dissecting the Algorithmic Leviathan. On the Socio-Political Anatomy of Algorithmic Governance. *Philosophy & Technology*, 33(3):467-485.
- doi:10.1007/s13347-019-00363-w
- Lessig, Lawrence. (1999). *Code and other laws of cyberspace*. New York: Basic Books.
- Malyshev, N. (1987). *The evolution of regulatory policy in OECD countries*. Paris: Organization for Economic Cooperation and Development.
- <https://regulatoryreform.com/wp-content/uploads/2015/02/OECD-Evolution-of-Regulatory-Policy-in-OECD-Countries.pdf>
- Millwood-hargrave, M. (2007)., More Trust in Content – The potential of Co- and Self-regulation in Digital Media. report for Working group 3 of the Conference of Experts for European Media policy, 60-61.
- Nooren, P., van Gorp, N., van Eijk, N. and Fathaigh, R.Ó. (2018). Should We Regulate Digital Platforms? A New Framework for Evaluating Policy Options. *Policy & Internet*, 10: 264-301.
- Papaevangelou, C. (2021). The existential stakes of platform governance and online content regulation: a critical conceptual model. *Open Research Europe* 2021.
- <https://open-research-europe.ec.europa.eu/articles/1-31>
- Turov, J. (2009). *Media Today, An Introduction To Mass Communication*, (3 Ed), New York: Routledge.
- Yeung, K. (2018). Algorithmic regulation: A critical interrogation. *Regulation & Governance*, 12: 505-523.

